

ГІСТОРЫЯ ВІЦЕБСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ЎНІВЕРСІТЭТА ІМЯ П.М. МАШЭРАВА: ВІЦЕБСКІ ПЕДАГАГІЧНЫ ІНСТЫТУТ (1918–1924)

Матораў Сяргей Анатольевіч,
*дэкан факультэта сацыяльнай педагогікі
і псіхалогіі ВДУ імя П.М. Машэрава,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт*

Сямёнава Наталля Сяргееўна,
*старшы выкладчык кафедры псіхалогіі
ВДУ імя П.М. Машэрава*

Гісторыя Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта з’яўляецца важнай старонкай у гісторыі развіцця ўсёй сістэмы вышэйшай адукацыі Беларусі. Мэтай дадзенай працы з’яўляецца асветленне і аналіз пачатковага этапу станаўлення Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта ў якасці адной з першых вышэйшых навучальных устаноў на тэрыторыі Беларусі.

У першыя месяцы пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Савецкай Расіі пачала актыўна ажыццяўляцца дзейнасць па радыкальным рэфармаванні ўсёй сістэмы адукацыі. Аб’ектыўных падстаў для гэтага было шмат: наяўнасць велізарнай колькасці непісьменных, нешматлікай сетка школ, адсутнасць неабходнай колькасці кваліфікаваных настаўнікаў, якія маглі б ажыццяўляць вучэбна-выхаваўчы працэс у духу “рэвалюцыйных пераўтварэнняў”.

Цэнтральныя і мясцовыя органы савецкай улады у значнай ступені не задавальняў і якасны склад прафесарска-выкладчыцкіх кадраў, якія

працавалі ў педагагічных навучальных установах, паколькі яны лічыліся “палітычна нядобранадзейнымі”. У сувязі з гэтым асноўная задача, якая была пастаўлена перад сістэмай педагагічнай адукацыі, – гэта падрыхтоўка настаўнікаў, якія былі б “беззапаветна адданымі ідэям камунізму”. У траўні 1918 года ў Маскве прайшоў з’езд дэлегатаў – слухачоў настаўніцкіх інстытутаў. На ім канстатавалася, што падрыхтоўка настаўнікаў у дзяржаве знаходзіцца ў незадавальняючым стане, і было прынята рашэнне: “...рэфармаваць настаўніцкія інстытуты ў вышэйшыя навучальныя ўстановы ў мэтах падрыхтоўкі інструктараў і настаўнікаў II і III ступені” [1].

У адпаведнасці з рашэннямі з’езда Віцебскі настаўніцкі інстытут быў ператвораны ў вышэйшую навучальную ўстанову – педагагічны інстытут. Гэта адбылося 1 кастрычніка 1918 года [2]. У афіцыйным лісце Народнага камісарыята асветы РСФСР № 1340 ад 27 лістапада 1918 года гаворыцца: “Адзел падрыхтоўкі настаўнікаў

сапраўдным паведамляе, што Віцебскі настаўніцкі інстытут рэфармуецца з 1 кастрычніка 1918 г. у вышэйшую ўстанову з найменнем “Віцебскі педагагічны інстытут”. У адпаведнасці з гэтым, аддзел падрыхтоўкі настаўнікаў прапануе Віцебскаму педагагічнаму інстытуту і далей кіравацца статутам педагагічных інстытутаў і адкрытых пры іх школ” [3].

19 лістапада 1918 года Народны камісарыят асветы РСФСР зацвердзіў “Статут педагагічнага інстытута і доследнай пры ім школы”. Дадзены Статут быў папярэдне абмеркаваны і прыняты Дзяржаўнай камісіяй асветы. Паводле дадзенага Статуту курс навучання ў педагагічным інстытуце складаў 4 гады. У першыя тры гады навучання прадугледжвалася “...тэарэтычнае і практычнае вывучэнне спецыяльных педагагічных і навуковых дысцыплін”, а чацвёрты год “прызначаўся пераважна для педагагічнай практыкі студэнтаў на базе існуючых пры інстытуце доследных школ або іншых школ па дамовах з педагагічнымі пародамі адпаведных навучальных устаноў дадзенага горада” [4].

Кіраўніцтва дзейнасцю Віцебскага педагагічнага інстытута ажыццяўлялася калегіяльным органам – Радай. У яго склад уваходзілі ўсе выкладчыкі, лабаранты, лекар, бібліятэкар, прадстаўнік педсавета доследнай школы, прадстаўнікі студэнцтва (25% ад колькасці выкладчыкаў), прадстаўнік гаркама камуністычнай партыі (бальшавікоў) і прадстаўнік губернскага аддзела народнай адукацыі. Пастаяннага старшыні Савет не меў: ён абіраўся на кожным асобным пасяджэнні проста большасцю галасоў. Выканаўчым органам Рады з’яўляўся яго прэзідыум, члены якога абіраліся Саветам інстытута тэрмінам на адзін год. Доследная школа знаходзілася на балансе інстытута і з’яўлялася яго структурным падраздзяленнем. Выкладчыкі доследнай школы абіраліся Саветам інстытута, а ў педагагічны савет школы абавязкова ўваходзіў выкладчык інстытута. Архіўныя дакументы сведчаць, што першы набор у Віцебскі педагагічны інстытут у 1918 годзе быў выкананы толькі за кошт такіх катэгорый асоб, як:

- народныя настаўнікі, якія мелі спецыяльны педагагічны цэнз у аб’ёме курса настаўніцкіх семінараў і стаж настаўніка не менш за два гады;
- народныя настаўнікі, якія не мелі спецыяльнага педагагічнага цэнзу, але якія мелі адукацыйны цэнз узроўню сярэдняй школы і стаж працы настаўнікам не менш за два гады;
- асобы, якія атрымалі раней адукацыю ў адным з ВНУ;
- народныя настаўнікі, у якіх былі недастатковымі і педагагічны, і адукацыйны цэнз, але меўся пяцігадовы стаж педагагічнай дзейнасці;

• асобы, якія скончылі сярэднія навучальныя ўстановы.

Усяго да канца 1918 года ў інстытуце навучалася 180 чалавек [5]. На момант адкрыцця Віцебскага педагагічнага інстытута колькасць выкладчыкаў, якія працавалі ў ім, складала ўсяго 15 чалавек, што не адпавядала нарматыўным патрабаванням. Паколькі вырашыць дадзеную праблему ўласнымі сіламі было немагчыма, адміністрацыя інстытута запрасіла вядомых выкладчыкаў, прафесараў з Масквы (Ясінскі, Архангельскі), Петраграда (Барсук, Петцель, Палянскі, Зубараў, Салтыкоў), Смаленска (Перцаў), якія забяспечылі якаснае выкладанне асноўных навучальных дысцыплін і курсаў.

У 1919 годзе ўсе педагагічныя інстытуты былі ператвораны ў інстытуты народнай адукацыі. У выніку сутнасць гэтага пераўтварэння была зведзена да павелічэння колькасці вучэбных гадзін, якія адводзіліся на вывучэнне цыклаў грамадскіх і педагагічных навук.

Першапачаткова ў Віцебскім педагагічным інстытуце да яго рэарганізацыі функцыянаваў толькі трэці аддзел, дзе вялася падрыхтоўка настаўнікаў для школ II ступені з тэрмінам навучання ў 4 гады. Ён складаўся з чатырох факультэтаў: сацыяльна-гістарычнага, фізіка-матэматычнага, фізіка-хімічнага, натуральна-геаграфічнага. 3 лістапада 1919 г. у структуры інстытута быў створаны другі аддзел з мэтай падрыхтоўкі настаўнікаў для школ I ступені з тэрмінам навучання ў 5 гадоў.

У 1921/1922 навучальным годзе Віцебскі інстытут народнай адукацыі быў зноў рэфармаваны ў сувязі са зменамі, якія былі праведзены ў структуры навучальных устаноў ніжэйшага і сярэдняга звяна (школ і тэхнікумаў) сістэмы народнай адукацыі і ўзмацненнем акцэнта на прафесіяналізацыі ў іх дзейнасці. Гэта было звязана з тым, што перад сістэмай народнага адукацыі была пастаўлена новая задача – забяспечыць тэрміновую падрыхтоўку кваліфікаваных кадраў рабочых для вытворчай сферы. У выніку рэфармавання Віцебскі інстытут народнай адукацыі быў пераведзены на статут “Практычнага інстытута народнай адукацыі” з аддзяленнем тэхнікумаў, дзе ажыццяўлялася падрыхтоўка настаўнікаў для працоўных школ II ступені і для тэхнікумаў па агульнаадукацыйных прадметах.

Пасля дадзенай рэформы ў структуры інстытута па-ранейшаму функцыянавалі чатыры факультэты: сацыяльна-гістарычны, фізіка-матэматычны, фізіка-хімічны, біёлага-геаграфічны. Для кіраўніцтва дзейнасцю інстытута былі ўведзеныя пасады рэктара і прарэктара па навукова-доследчай працы. Савет інстытута ў тым жа складзе працягнуў сваё існаванне, але страціў усе

свае рэальныя паўнамоцтвы і выконваў функцыі толькі дарадчага органа. Прэзідыум савета інстытута як яго выканаўчы орган быў ліквідаваны. Для кіраўніцтва дзейнасцю факультэтаў былі ўведзены пасады дэканаў. На пасаду рэктара Віцебскага практычнага інстытута народнай адукацыі Народны камісарыят асветы РСФСР прызначыў старшыню прэзідыума савета інстытута П.І. Іллінскага (філолага), а на пасаду прарэктара – М.І. Макарэўскага (матэматыка-астранома). Віцебскі практычны інстытут народнай адукацыі функцыянаваў да вясны 1923 года.

У 1923 годзе Народны камісарыят асветы РСФСР ажыццяўляе новую рэформу педагагічных ВНУ. Згодна з гэтай рэформай практычны інстытуты народнай адукацыі падлягалі закрыццю. 24 жніўня 1923 года была прынята Пастанова Саўнаркама СССР аб “пераўтварэнні Віцебскага практычнага інстытута народнай адукацыі ў вышэйшы педагагічны інстытут і ўключэнні яго ў сетку вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі” [6].

У 1924 годзе Віцебская губернія ўвайшла ў склад БССР, і Народны камісарыят асветы БССР прыклаў пэўныя намаганні для ўмацавання навукова-педагагічнага патэнцыялу Віцебскага вышэйшага педагагічнага інстытута. У гэты час у структуры інстытута было тры факультэты: біёлага-хімічны, фізіка-матэматычны, сацыяльна-гістарычны (з двума секцыямі – славеснай і гістарычнай). Вясной 1924 года ў Віцебску стала вядома, што Народны камісарыят асветы БССР у мэтах эканоміі сродкаў прыняў рашэнне аб закрыцці Віцебскага педагагічнага інстытута. Нягледзячы на хадайніцтва віцебскіх гарадскіх уладаў і дырэкцыі інстытута Народны камісарыят асветы БССР 19 красавіка 1924 года выдаў загад, паводле якога заняткі ў Віцебскім вышэйшым педагагічным інстытуце павінны

былі спыніцца пасля вясновай экзаменацыйнай сесіі 1924 года, а выкладчыцкі склад пераводзіўся ў Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт. Студэнты таксама па гэтым загадзе пераводзіліся ў БДУ. Аднак неабходна адзначыць, што дадзены загад Народнага камісарыята асветы БССР аб закрыцці Віцебскага педагагічнага інстытута быў не зусім апраўданым. Інстытут, які меў пэўны вопыт у падрыхтоўцы настаўніцкіх кадраў (Віцебскі настаўніцкі інстытут быў адкрыты яшчэ ў 1910 годзе), высокакваліфікаваны выкладчыцкі склад (12 прафесараў, 6 выкладчыкаў, якія мелі навуковую ступень магістра ці доктара) [7], досыць добрую для таго часу матэрыяльную базу, мог бы зрабіць сур’ёзны ўклад у падрыхтоўку настаўнікаў для сістэмы народнай адукацыі ў азначаны перыяд.

Такім чынам, перыяд 1918–1924 гг. з’яўляўся пачатковым этапам у гісторыі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта як вышэйшай навучальнай установы на тэрыторыі Беларусі. Яго развіццё ў гэты перыяд вызначалася канкрэтнымі сацыяльна-эканамічнымі і грамадска-палітычнымі ўмовамі жыцця і было накіравана на забеспячэнне настаўніцкімі кадрамі пачатковай і сярэдняй школы Віцебскай губерні.

ЛІТАРАТУРА

1. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВц). – Ф. 204. Воп. 1. Спр. 10. Арк. 6.
2. Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава: Падзеі. Людзі. Лёсы. – Віцебск: Віцеб. дзярж. ун-т, 1998. – С. 3.
3. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВц). – Ф. 204. Воп. 1. Спр. 99. Арк. 30.
4. ДАВц. – Ф. 204. Воп. 37. Арк. 17.
5. ДАВц. – Ф. 204. Воп. 3. Арк. 4.
6. ДАВц. – Ф. 204. Воп. 40. Арк. 23.
7. ДАВц. – Ф. 204. Воп. 180. Арк. 74.